

**Representation of the origins and dimensions of violence
against women in realist literature
(Focusing on the Abbas Maroufi's *The year of riot (Sal-e Balva)*)**

Marzieh Abyar Qamsari*

Fatemeh Sadat Taheri**

Abstract

In this research, the issue of violence against Iranian women, which is an undeniable fact and a historical and social crisis, has been analyzed. In this research, first the concept of violence, its origins and fields of influence are explained, then these fields of influence and dimensions of violence in the realistic novel Abbas Maroufi(1957-2022)'s *The year of riot (Sal-e Balva)* have been investigated based on the text of the novel *Sal-e Balva* with descriptive-analytical method, the authors have discussed the central issue of how violence against women and its dimensions are reflected in the novel *Sal-e Balva* and from what origins did it branch out? Therefore, by explaining the origins of violence in Iran's social context and its spheres of influence, and presenting a structured model to understand the dimensions, spheres and origins of violence against Iranian women, the examples of the statistical community of violence in the novel "*Sale Balva*" were examined. The obtained results show that most of the existing examples of violence in the *Sal-e Balva* originate from the origin of the social structure (tension and conflict) and the violence has the greatest scope in this novel in terms of psychological-emotional impact.

* Ph.D. in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University.
Kashan Iran, marziehabyar@yahoo.com

** Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kashan, Kashan, Iran (Corresponding Author), taheri@kashanu.ac.ir

Date received: 04/01/2023, Date of acceptance: 20/04/2023

Keywords: Iranian Woman, Violence, Origin, Fields, Novel, The year of riot (Sal-e Balva).

Introduction

Since women with their multiple roles form one of the important parts of a society, paying attention to their position and rights in the family and society is one of the basic sociological issues that has received a lot of attention recently and also in the field of culture and literature. For many years, many writers have been dealing with the issue of women, her position and her issues and problems in their works.

The realist novel *The year of riot* (Sal-e Balva) written by Abbas Maroufi is also one of these works of fiction, the focus of which is the woman and the violence inflicted on her in the field of family and society; Therefore, the researchers chose this novel to analyze this important issue more closely, to examine the aspects of violence against women in realist literature in the mentioned sample.

Materials & Methods

In this research, after explaining the fundamental problem, a systematic search was conducted in scientific databases and research publications based on the keywords related to the subject, such as Iranian woman, violence, origin, area, etc., and the background of the research was comprehensively reviewed. In this article, the researchers have used descriptive-analytical method based on the text of the novel to convert the research data into findings, in order to finally, answer the fundamental question that the violence against women in the novel *The Year of Riot* originates from and in what ways is it reflected?

Discussion & Result

There are types of violence against women that include the family and the whole community in terms of the scope of action. But according to its consequences on women, it has been investigated in three psychological-emotional, economic-social and physical (direct and indirect) areas.

Another noteworthy point is that violence against women is not specific to a certain class of society. In addition to causing physical and mental complications, these acts of violence lead to irreparable consequences such as increasing the rate of divorce, suicide, mental illnesses such as depression, etc.

3 Abstract

Social science experts have several views about the origin of violence, among which six theories can be seen with a high frequency in the social structure of countries, which include: gender socialization; social structure (tension and conflict); exchange; sources of power; Cultural harmony and social learning.

Violence against women in Iran has always been used as a tool to stabilize the status of men. According to the opinions of the majority of humanities experts, violence is directly and indirectly applied to women in different societies in three areas: psychological-emotional, economic-social and physical.

According to the realistic approach of the novel *Sal-e Balva*, the authors of this research found that this story reflects the examples of violence against women in the social history of Iran and corresponds to its concrete examples in the society, as well as the types of violence against Iranian women with theories such as gender socialization, The social structure (tension and conflict), exchange, sources of power, cultural harmony and social learning are consistent with what was presented about the origins of violence against women.

Conclusion

By methodically investigating the phenomenon of violence against women in the novel *The Year of Riot* (Sal-e Balva), the following results were obtained:

1. By carefully considering the origins of violence against women that were mentioned, it was concluded that the influence of the origin of the social structure (tension and conflict) is more frequent than other sociological origins in the novel.

2. After a detailed investigation, it was found that in the novel *Sal-e Balva*, three spheres of influence of violence and the subcategories related to each of them, which are mentioned below, can be identified and observed. mental and emotional violence, of which verbal and non-verbal injuries were its subgroup; Economic and social violence that created restrictions in establishing relationships, benefiting from basic needs and women's education, and finally physical violence common in Iranian society, which were divided into two parts, direct and indirect.

3. According to the three areas mentioned above, each of which has its own subcategories based on the samples of the statistical community, it was found that the field of psychological and emotional injuries was more than other types of areas of impact of violence, which shows the extent of hidden violence in the society which the novel *Sal-e Balva* describes it in its own time and place.

Bibliography

- Afshari, A. (2009), *Social factors affecting the phenomenon of husband murder*, Master's thesis in Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University [In Persian].
- Azad Armaki, T. (2001), *Iranian modernity*, Tehran: community pub. [In Persian].
- Azam Azadeh, M.& Dehqanfar, R. (2006), "Violence against women in Tehran: the role of gender socialization, resources available to women and family relationships", *Women's research paper*, 4th period, No. 1 & 2. Pp 159-179[In Persian].
- Castells, E. (2005), *Information Age: Economy, Society and Culture, Power of Identity*, Trans. Hasan Chavoshian, Tehran: Tarh-e Now. [In Persian].
- Dehkhoda, A. (1998), *Dictionary*, Tehran: Tehran University Pub. [In Persian].
- E'zazi, Sh. (2001), *Domestic violence (beaten women)*, Tehran: Sali [In Persian].
- Eftekharzadeh, Z. (2015). "The lived experience of women in early marriage", *Social work research paper*, No.3. Pp 108-156[In Persian].
- Evans, P. (2012). *Verbal abuse*, Trans. Maryam Faraji, Tehran: Rushd[In Persian].
- Ezazi, Sh. (2004), "Society structure and violence against women", *social welfare*, Number 14, Pp. 59-96, [In Persian].
- Ezazi, Sh. (2015), *Family sociology*, Tehran: Illuminators and women's studies. [In Persian].
- Forward, S. (1998), *Misogynist men*, Trans. Shima Nematollahi, Tehran: Khojaste.
- Houminfar, E. (2003). "Evolution of gender socialization", *Women's Research*, Vol. 1, Year 3, NO. 7, Pp 89-113. [In Persian].
- Kaar, M. (2000), *A research on violence against women in Iran*, Tehran: Roshangaran and Women's Studies. [In Persian].
- Kadivar, J. (1999). *Woman*. Tehran: Ettelaat .[In Persian].
- Maroufi, A. (2022), *The Year of Riot*, 34th Ed. Tehran: Qoqnous. [In Persian].
- Mortazi, M. (1994). "Women, obstacles and problems", *Development book*, No: 7, Pp. 107-115. [In Persian].
- Rashedi, M. (2023). "Social exchange theory (George Homens)", International Conference on Management and Human Sciences Research in Iran, Vol. 15. [In Persian].
- Ritters, G. (2012), *Sociological theory in the contemporary era*, Trans. Mohsen Tholathi, 17th Ed. Tehran: Elmi Pub. [In Persian].
- Saroukhani, B. (2005), *An introduction to family sociology*, Tehran: Soroush. [In Persian].
- Stuart Mill, J. (2000), *Subjugation of women*, Trans. Aladdin Tabatabai, Tehran: Hermes.
- Tayyeb, A. (2017), *Stones in the context of violence against women*, Khazan. [In Persian].
- World Health Organization. (2001), *Violence against women*, Trans. Shahram Rafiei and Saeed Parsinia, Tehran: Tandis.

5 Abstract

English sources

Moyer, I. (2002). Criminological Theories, New York: Sage Publication

UN women. (2005). Definition of forced child marriage

UNICEF. (2007). world children state

پروہ شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت علیه زنان در ادبیات واقع‌گرا (با تمرکز بر رمان سال بلوا اثر عباس معروفی)

مرضیه آبیاری قمصری*

فاطمه سادات طاهری**

چکیده

در این پژوهش، خشونت علیه زن ایرانی که واقعیتی اجتماعی و غیر قابل انکار است، واکاوی شده است. در این پژوهش ابتدا مفهوم خشونت، خاستگاه‌ها و حیطه‌های اثرگذاری آن تبیین شده، سپس این حیطه‌های اثرگذاری و ابعاد خشونت در رمان واقع‌گرای *سال بلوا* اثر عباس معروفی (۱۳۳۶-۱۴۰۱) بررسی شده است. نگارندگان با روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر متن رمان *سال بلوا* می‌کوشند به این سؤال بنیادی که خشونت علیه زن و ابعاد آن در این رمان چگونه بازتاب یافته و از چه خاستگاه‌هایی منشعب شده است؟ پاسخ دهند؛ از این رو با تبیین خاستگاه‌های خشونت در بستر اجتماعی ایران و حیطه‌های اثرگذاری آن و ارائه الگویی ساختارمند برای شناخت ابعاد، حیطه‌ها و خاستگاه‌های خشونت علیه زن ایرانی، نمونه‌های موجود خشونت در رمان *سال بلوا* بررسی شد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد اکثر نمونه‌های موجود خشونت در *سال بلوا* از خاستگاه ساختار اجتماعی (تنش و تضاد) سرچشمه می‌گیرند و خشونت در حیطه اثرگذاری روانی-عاطفی، بیشترین گستردگی را در این رمان دارد.

کلیدواژه‌ها: زن ایرانی، خشونت، خاستگاه، حیطه‌ها، رمان، *سال بلوا*.

* دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران،
marziehabyar@yahoo.com

** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران (نویسنده
مسئول)،
taheri@kashanu.ac.it

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸

۱. مقدمه

جامعه ایرانی تا پیش از حرکت به سمت وسوی مدرنیته و فردگرایی، جامعه‌ای سنتی بوده که اقوام مختلف آن حول محور دین، وحدت اجتماعی داشته‌اند؛ اما با گذار از عصر استیلای مطلق سنت‌گرایی، رفته‌رفته این اتحاد فرهنگی دچار انشقاق می‌شود؛ به دنبال این تحول فراگیر در عرصه فرهنگ اجتماعی، در وهله نخست نهاد خانواده متحول شده و از نظر ساختاری به سه دسته سنتی محض، سنتی تعدیل‌شده (نیمه‌سنتی) و شبه‌مدرن (مدرنیته معلق) تقسیم می‌شود. در «مدرنیته معلق» که یکی از ویژگی‌های مدرنیته ایرانی است، مدرنیته در فضای خالی بین لایه‌های اجتماعی و فرهنگی ایرانی مستقر شده است؛ در حالی که مدرنیته در غرب اساس زندگی و ساختارها را می‌سازد. علت این تعلیق به دو نوع نگاه سنت‌گرایان و نوگرایان بازمی‌گردد؛ زیرا در کنار سنت‌گرایانی که به مقابله با مدرنیته برخاسته‌اند، گروهی از آن‌ها نیز کوشیده‌اند تا مدرنیته را با سنت پیوند بزنند (آزاد ارمکی، ۱۳۸۰: ۸۰). گفتمان سنت‌گرایی در فرهنگ ایرانی پدیده مردسالاری را به وجود آورده و در طول اعصار منابع قدرت و ثروت را در اختیار مرد قرار داده که این امر سبب و سرمنشاء محدود شدن و تحت کنترل درآمدن زن ایرانی و به دنبال آن خشونت علیه او شده است. بر این مبنا مسائل فراروی زن ایرانی دارای خاستگاه‌هایی است که ریشه در ژرفای فرهنگ ملی و مذهبی دیرینه ایران دارد.

از نظر جامعه‌شناسان پدیده خشونت علیه زنان در هر جامعه، خاستگاه‌هایی متناسب با بافت آن جامعه دارد؛ اما با امعان نظر در مباحث مرتبط با خشونت، می‌توان گفت نظریات جامعه‌شناسان درباره جامعه‌پذیری جنسیتی، ساختار اجتماعی، مبادله، منابع قدرت، هماهنگی فرهنگی و یادگیری اجتماعی، مهم‌ترین خاستگاه‌های خشونت علیه زن ایرانی را تشکیل می‌دهند. این موارد منشاء بروز خشونت‌های خانوادگی است و حیطة‌های مهم روانی-عاطفی، اقتصادی-اجتماعی و فیزیکی حیات فردی و جمعی زنان ایرانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

با توجه به ارتباط دوسویه و تنگاتنگ ادبیات و جامعه و تأثیر و تأثر آن‌ها از همدیگر، همواره چالش‌های فراگیر اجتماعی در آثار ادبی نویسندگان ملل گوناگون منعکس می‌گردد؛ رئالیسم ادبی، توجه به مسائل و تمرکز بر چالش‌هایی را که در متن جامعه و تاریخ اجتماعی یک ملت وجود داشته و دارد، رسالت خود می‌داند و نویسندگان رئالیست با انتقاد شدید و مستمر از یک چالش نهادینه‌شده در فرهنگ اجتماعی، در راستای آگاهی اذهان عموم تلاش می‌کنند.

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آبیاری قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۹

عباس معروفی (۱۴۰۱-۱۳۳۶) از نویسندگان معاصر ایرانی است که رمان‌های واقع‌گرایانه‌اش او کاملاً منطبق با مؤلفه‌های رئالیسم ادبی است؛ اما از منظر ساختار و عناصر بیرونی رمان، قالب پست‌مدرن را برمی‌گزیند؛ او در رمان مشهور *سال‌بلو* با پایبندی به رسالت مکتب رئالیسم، سعی در بازنمایی معضلات واقعی جامعه خود داشته و مشکلات تاریخی زنان ایرانی را در قالب رمانی نیمه‌بلند و در زندگی شخصی زنی با نام نوشا نشان می‌دهد.

در پژوهش حاضر پس از تعریف پدیده خشونت، ابتدا خاستگاه‌ها و حیطه‌های اثرگذاری آن با روش توصیفی-تحلیلی بررسی خواهد شد و در ادامه اهتمام بر آن است که این خاستگاه‌ها در بافت اجتماعی جامعه ایرانی بر مبنای متن رمان *سال‌بلو* پیگیری شود و پیوند آن با انواع خشونت بررسی گردد.

۲. پیشینه پژوهش

موضوع خشونت علیه زنان از موضوعاتی است که از نگاه‌های مختلف؛ مثل حقوق کیفری، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی بررسی و مطالعه شده است؛ از جمله:

درباره خاستگاه‌ها و حیطه‌های اثرگذاری خشونت بر زنان بر مبنای نظریه‌های جامعه‌شناسی، بابایی‌فرد و حیدریان (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی برخی عوامل اجتماعی موثر بر خشونت خانوادگی»، رابطه میان برخی عوامل اجتماعی و اقتصادی با خشونت خانوادگی را مورد بررسی قرار داده‌اند که هر یک از این عوامل نیز به ترتیب از نظریه‌هایی همچون نظارت اجتماعی، شبکه روابط خانوادگی، زمینه فرهنگی، بحران معنویت، منابع و فشار اقتصادی اخذ گردیده‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن هستند که در میان جامعه آماری مورد بررسی، برخی از متغیرها بیشترین میزان تأثیرگذاری منفی را بر خشونت خانوادگی دارند.

همچنین نیازی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله «فرا تحلیل عوامل موثر بر خشونت علیه زنان» به مرور تعدادی از نظریه‌های مختلف جامعه‌شناختی از جمله جامعه‌پذیری جنسیتی، یادگیری اجتماعی، فشار، نظارت اجتماعی و منابع قدرت پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده از فراتحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه خشونت علیه زنان حاکی از آن است که نظریه‌ها و رویکردهای مختلفی به این موضوع توجه کرده‌اند.

از آنجاکه داستان‌ها، بازنمایاننده آداب و رسوم و وقایع و رویدادهایی هستند که در جوامع اتفاق می‌افتند، یکی از موضوعاتی که در داستان‌ها و رمان‌های فارسی قابل توجه است، موضوع

خشونت علیه شخصیت‌های زن داستان‌هاست؛ از این رو مقالات متعددی نیز به موضوع بررسی خشونت علیه شخصیت‌های زن داستان‌ها نوشته شده است؛ از جمله:

مقصودی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله «بررسی انواع خشونت‌های اعمال شده علیه زنان در رمان پریچهر» بدون اشاره به خاستگاه‌ها و حیطه‌های اثرگذاری خشونت خشونت را در دو دسته آشکار (خشونت فیزیکی و لفظی) و پنهان (خشونت پنهان روانی و اقتصادی) بررسی می‌کنند. نگارندگان این پژوهش با بهره‌گیری از نقد فمینیستی، خشونت آشکار و پنهان و میزان فراوانی آن در رمان پریچهر را بررسی کرده‌اند و به طور کلی به این نتایج دست‌یافته‌اند که در این رمان بیشترین خشونت مربوط به خشونت پنهان روانی و پس از آن اقتصادی است.

اسداللهی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی مقایسه‌ای جلوه‌های خشونت علیه زنان در داستان‌های دختر غبار و کولی کنار آتش نوشته منیر و روانی‌پور» جلوه‌های خشونت (جسمی - روانی، جنسی - روانی، روانی و اقتصادی) علیه زنان و دلیل استمرار آن در داستان‌های مورد نظر را بررسی کرده و به این نتیجه دست‌یافته‌اند که مهم‌ترین دلیل استمرار خشونت علیه زنان در دو رمان، سکوت و سازش و اعتراض نکردن زنان و پذیرش خشونت است.

عاشقی قلعه و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله «خشونت علیه زنان در آثار نویسنده زن معاصر فریبا وفی» به این نتیجه رسیده‌اند که شخصیت‌های زن رمان‌های بررسی شده راکد و ساکن و غالباً قربانی مردسالاری و خواسته‌های مردانه هستند؛ تاجایی که انزوا و سکوت برخی از این زنان به بحران‌های روحی، روانی و آسیب‌های اجتماعی آنها منجر شده است.

صادقی شهرپر و مهدی‌نژاد (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی جلوه‌ها و انواع خشونت علیه زنان در پنج رمان دهه هفتاد» انواع خشونت شامل خشونت جسمی، جنسی، لفظی، روانی و اقتصادی علیه زنان را در رمان‌های «جزیره سرگردانی»، «خانه ادریسی‌ها»، «کوچه آقاها»، «بامداد خماری» و «عطر رازیانه» با توجه به مضمون مشترکشان در زمینه خشونت جنسی براساس الگوی فرهنگی (نظریه الین شوالتر) بررسی کرده‌اند. نگارندگان ابعاد خشونت در این آثار را بر مبنای موضوع به پنج دسته روانی، جسمی، جنسی، لفظی و اقتصادی تقسیم کرده‌اند و هر یک از این انواع را به همراه زیرمجموعه‌های آن در رمان‌های مورد نظر به اختصار بررسی کرده‌اند و در پایان به این نتیجه دست‌یافته‌اند که زنان به دو دسته سنتی و مدرن تقسیم می‌شوند که دسته دوم برای تغییر شرایط می‌کوشند و تبدیل به الگوهای موفقی برای دیگر زنان می‌شوند.

قربانی جویباری و حسینی (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی خشونت علیه زنان در ادبیات داستانی دهه چهل با تکیه بر چهار رمان (شوهر آهوخانم، سنگ صبور، شازده احتجاب، سووشون)» به

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۱۱

بررسی دو نوع خشونت آشکار و پنهان و علل و عوامل خشونت در رمان‌های مد نظر پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که هر دو نوع از خشونت در آثار مورد بررسی موجود است؛ اما در نهایت خشونت پنهان دارای فراوانی بیشتری است.

از پژوهش‌هایی که درباره رمان *سال بلوا* انجام شده و از برخی جهات با موضوع این پژوهش ارتباطی نسبی دارند، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: اصغری (۱۳۹۹) در اثر خویش با عنوان «سال بلوا»، هجوم به تفکرات سنتی و جامعه مردسالار رمان را معرفی کرده و گزارشی کلی از مردسالاری در جامعه ارائه داده است. این نوشتار رویکرد پژوهشی ندارد و نگارندگان این پژوهش صرفاً به منظور بررسی کامل منابع دیجیتالی و... به این نقد مروری اشاره کرده‌اند؛ همچنین رویین تن و چاووش (۱۳۹۹) نیز در مقاله «بررسی فضای فمینیستی رمان *سال بلوا*» دیدگاه‌های فمینیستی معروفی را در این رمان بررسی کرده‌اند؛ چنانکه مشخص است هیچ یک از این دو تحقیق به بررسی جامعه‌شناختی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت علیه زن ایرانی پرداخته‌اند. بنابراین پس از بررسی‌های انجام‌شده در زمینه پیشینه بحث، نگارندگان معتقدند علی‌رغم پژوهش‌های موجود در زمینه موضوعات فرهنگی، اجتماعی و حقوقی زنان ایرانی، تحقیقی جامع که اختصاصاً به حوزه‌های مختلف خشونت علیه زن در ایران و نیز ریشه‌یابی خاستگاه‌های خشونت و ارتباط معنادار ابعاد و خاستگاه‌های آن پرداخته باشد، انجام نشده است؛ از این رو ضرورت انجام پژوهشی با رویکرد جامعه‌شناختی و در بستر این رمان واقع‌گرای ایرانی با موضوع مذکور توجیه‌پذیر است.

۳. تبارشناسی

۱.۳ تعریف خشونت

خشونت در لغت به معنی «درشتی، ناهمواری و تندخویی» آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۰). «تاریخ جهان نمایشگر خشونت در جوامع و زمان‌های مختلف است. خشونت‌های ناشی از جنگ، کشتار، غارت، شکنجه و نظایر آن معمولاً از جانب گروهی از مردان بر مردان دیگر، زنان و کودکان اعمال شده است.» (اعزازی، ۱۳۸۳: ۶۰)

یکی از جنبه‌های خشونت‌های اجتماعی، خشونت علیه زنان است. در قطعنامه ۴۸/۱۰۴ مجمع عمومی در تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳، خشونت علیه زنان به این شکل تعریف شده است: هر نوع عمل خشونت‌آمیزی که مبتنی بر اختلاف جنسیت باشد و به آسیب یا رنج بدنی،

جنسی و روانی زنان منجر شود، یا آن که احتمال منجر شدن آن عمل به این آسیب‌ها وجود داشته باشد، از مصداق‌های خشونت علیه زنان شمرده می‌شود (سازمان جهانی بهداشت، ۱۳۸۰: ۳۰).

در نگاهی کلی خشونت از نظر گستره و حوزه اعمال، به خشونت‌های عمومی (در سطح اجتماع) و خصوصی (در سطح خانواده) تقسیم می‌شود (کار، ۱۳۷۹: ۵-۳۴).

خشونت در خانواده با اعمال خشونت فیزیکی نسبت به کودکان شروع شد؛ اما به زودی زنانی را که از همسران خود کتک می‌خوردند، نیز دربرگرفت و روشن شد که این پدیده نیز در میان تمام قشرهای جامعه به چشم می‌خورد. پس از خشونت‌های فیزیکی، نگاه محققان متوجه اعمال خشونت‌های روانی نسبت به اعضای خانواده شد. نتایج خشونت‌های روانی برخلاف خشونت‌های فیزیکی از نظر جسمانی قابل رؤیت نیست و به همین دلیل بررسی آن مشکل‌تر است. در محدوده خانواده همیشه خشونت از جانب فرد قدرتمند (قدرت بدنی، اقتصادی، اجتماعی) بر فرد بی‌قدرت یا کم‌قدرت اعمال می‌شود. در این حالت، قربانی به دلیل ضعف جسمانی یا ضعف اقتصادی و اجتماعی، در موقعیت وابستگی به فرد قدرتمند قرار دارد و از آنجاکه در اکثر موارد از حقوق انسانی- اجتماعی خود نیز آگاهی ندارد، قادر به پایان بخشیدن به این شرایط نیست و در مواردی هم که می‌کوشد به دفاع از خود بپردازد، چون هیچ پشتیبانی ندارد، شرایط زندگی را برای خود سخت‌تر می‌سازد (اعزازی، ۱۳۹۴: ۲۰۲-۲۰۰).

خلاصه کلام اینکه، خشونت علیه زنان انواعی دارد که از نظر حوزه اعمال، خانواده و کل اجتماع را دربرمی‌گیرد؛ اما با توجه به پیامدهای آن بر زنان در سه حیطه روانی- عاطفی، اقتصادی- اجتماعی و فیزیکی (مستقیم و غیرمستقیم) بررسی شده است.

۲.۳ رویکردهای جامعه‌شناختی در مبحث خاستگاه خشونت

خشونت علیه زنان در سطوح مختلف فرهنگی رخ می‌دهد و به طبقه خاصی از جامعه اختصاص ندارد. اعمال این خشونت‌ها افزون بر ایجاد عوارض جسمی و روحی، پیامدهای جبران‌ناپذیری همچون افزایش میزان طلاق، خودکشی، بیماری‌های روانی همچون افسردگی و... را به دنبال دارد (مویر، ۲۰۰۵: ۲۵۳). عالمان اجتماعی درباره خاستگاه خشونت دیدگاه‌های متعددی دارند که از میان آنها شش نظریه با فراوانی بالایی در ساختار اجتماعی کشورها قابل مشاهده است:

الف. جامعه‌پذیری جنسیتی

جامعه‌پذیری جنسیتی به واسطه‌ی اینکه باعث انتقال نابرابری به نسل‌های آینده می‌شود، به‌عنوان یکی از نظریه‌های اصلی خشونت علیه زنان شناخته می‌شود. در فرایند جامعه‌پذیری جنسیتی، گرایش‌ها و هویت جنسی در خانواده درونی می‌شود و از طریق انتقال آن به فرزندان باعث دائمی شدن سلطه‌ی مرد و مطیع بودن زن می‌شود (فوروارد، ۱۳۷۷: ۱۷۷).

این باورمندی زنان به تمکین مطلق در برابر مردان و پذیرش درونی برتری مردان و ضعف خود، در مراحل دیگر زمینه‌ساز پیچیده‌ترین نوع خشونت‌ها می‌گردد. جامعه‌پذیری جنسیتی با عوامل دیگری چون نظام آموزش، رسانه‌ها و گروه همسالان بسط می‌یابد (هومین فر، ۱۳۸۲: ۹۴).

ب. ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)

نظریه‌ی تنش و تضاد بر این مفهوم دلالت دارد که وقایع یا موقعیت‌های تنش‌آفرینی که خانواده و زنان را تهدید می‌کند، بستر ستیزه‌جویی و خشونت را فراهم می‌نمایند و به مرور زمان افراد و غالباً مردان، به این باور می‌رسند که برخورد خشونت‌آمیز، نوعی پاسخ صحیح و مشروع برای حل تعارض و تنش است.

بر طبق این نظریه، رفتارهای خشونت‌آمیز در تضاد منافع ریشه‌دارد. چون انسان‌ها در پی منافع شخصی خودشان هستند و در بسیاری از موارد، منافع شخصی ایشان ممکن است با منافع دیگران تعارض داشته باشد؛ پس بین آنها برخوردهای خشونت‌آمیز پیش می‌آید (ریترز، ۱۳۹۱: ۱۷۲).

ج. مبادله

هومنز (Homenz) معتقد بود که در هر کنش متقابل، چیزهایی مبادله می‌شود. این تبادلات به مقولات اقتصادی محدود نمی‌شود؛ زیرا پاداش دادن به رفتار مناسب اجتماعی، شکل‌های دیگری چون تأیید، احترام، عشق، محبت و دیگر نمونه‌های غیرمادی یا نمادین را نیز شامل می‌شوند (راشدی، ۱۴۰۲: ۴).

پس هنگامی که رابطه‌ی عاطفی زن و مرد به رابطه‌ای بر پایه‌ی سود و زیان تبدیل شود و هر فرد بکوشد سود خود را به حداکثر برساند، رابطه بر اساس نظریه‌ی مبادله پیش می‌رود. در رابطه

زناشویی مبتنی بر نظریه مبادله، مرد از راه اعمال خشونت در پی اثبات حقانیت و بالابردن منافع شخصی خویش است.

د. منابع قدرت

با توجه به این نظریه، تصاحب منابع درهم‌تنبه ثروت و قدرت زمینه تسلط بر دیگران و نیز تعدی به حقوق سایر افراد تحت نفوذ را، فراهم می‌کند.

نظام خانواده مانند هر واحد اجتماعی دیگر، دارای نظامی اقتداری است و هرکس که به منابع مهم خانواده بیش از دیگران دسترسی دارد، می‌تواند سایر اعضا را به فعالیت در جهت امیال خود وادارد. در این نظریه اصل بر ثابت نگه‌داشتن ساختار خانواده است که برای این ثبات از منابع گوناگونی که یکی از آنها خشونت است استفاده می‌شود (اعزازی، ۱۳۸۰: ۸۲).

ه. هماهنگی فرهنگی

این نظریه بر این باور است که خشونت تابع سایر هنجارهای اجتماعی است و در هماهنگی با آنها نابرابری توزیع قدرت و سلسله مراتب جنسیتی را تحقق می‌بخشد؛ زیرا در فرهنگ مذکور پرخاشگری و حاکمیت مردان در قبال انفعال زنان پذیرفته شده و نمی‌تواند از آنها سرباززند. در جوامع پدرسالار کاربرد قدرت به منظور ثبات و برقراری امتیازات مردان دارای مشروعیت است. از این رو خشونت ابزاری است که برای نظارت و کنترل استفاده می‌شود (طیب، ۱۳۹۶: ۱۶).

و. یادگیری اجتماعی

این نظریه بر روند فراگیری خشونت از طریق مشاهده و تقلید تأکید می‌ورزد. در این دیدگاه رفتار هم از طریق تقلید (تقلید رفتارهای اعضای خانواده و دیگران) و هم از طریق تجربه‌های مستقیم فراگرفته می‌شود. بر طبق این نظریه نزدیکانی که بزهکار باشند، فرد را به سوی بزهکاری سوق می‌دهند (افشاری، ۱۳۸۸: ۳۷).

گذار جوامع از وضعیت سنتی به مدرن و بازتعریف هویت انسانی و اجتماعی، باعث تشکیک اقشار جامعه در ساختار ارزش‌های تبعیض‌آمیز علیه زنان شده و در نتیجه بنیاد تفکراتی که نابرابری مردان و زنان را مشروعیت بخشیده متزلزل می‌کند (کاستلز، ۱۳۸۴: ۱۷۷).

۳.۳ حیطه‌های اثرگذاری خشونت

خشونت علیه زنان در ایران همواره به‌عنوان ابزاری برای تثبیت وضعیت مردان به‌کار می‌رفته است. براساس آرای اکثریت صاحب‌نظران علوم انسانی، خشونت در سه حیطه روانی-عاطفی، اقتصادی-اجتماعی و فیزیکی مستقیم و غیرمستقیم بر زنان جوامع مختلف اعمال می‌گردد. با توجه به دسته‌بندی فوق، «خشونت صرفاً جنبه فیزیکی (بدنی) ندارد؛ بلکه ممکن است ابعاد روانی (مانند فحاشی، تحقیر، منزوی کردن فرد، داد و فریاد، آزار و مزاحمت جنسی، تجاوز) و اقتصادی (مانند شکستن وسایل خانه) را به خود بگیرد.» (کار، ۱۳۷۹: ۲۹۲)

الف. خشونت‌های روانی-عاطفی

به‌طور کلی تمام انواع خشونت‌هایی که بر جنس زن اعمال می‌گردد - اعم از فیزیکی و غیر فیزیکی - تأثیرهای بسیار مخرب عاطفی و روانی بر او وارد می‌کند؛ اما برخی از این خشونت‌ها پیامدهای مستقیم روانی دارد و از نظر دیداری قابل مشاهده نیست و به‌طور عامدانه و غرض‌ورزانه عواطف آن‌ها را هدف قرار می‌دهد.

ب. خشونت‌های اقتصادی-اجتماعی

استیلا طولانی مدت جنس مذکر بر منابع قدرت و ثروت انحصار فعالیت‌ها و درآمدهای مالی باعث وابستگی زنان به مردان شده و آن را به حربه‌ای برای کنترل بیشتر زنان و حتی خشونت عمدی علیه ایشان تبدیل کرده است.

ج. خشونت‌های فیزیکی مستقیم و غیرمستقیم

مردان به لحاظ جسمانی و فیزیولوژیکی، نسبت به زنان قدرت بیشتری دارند و از سوی دیگر زن، موجودی بسیار عاطفی است که روحیه حساس و شکننده‌ای دارد. این امر در جامعه ایرانی با پدیده‌های اجتماعی دیگری نظیر تفوق و استیلا مردان بر منابع و نیز پدیده مردسالاری همراه شده و این پیوند ناخجسته، خشونت علیه زن ایرانی را در بطن خود می‌پرورد.

۱) بازنمایی انواع خشونت در رمان *سال بلوا*

رمان *سال بلوا* نوشته عباس معروفی، داستانی واقع‌گراست که برشی از وقایع اجتماعی دوران سلطنت پهلوی اول را ترسیم می‌نماید؛ نوش‌آفرین تک فرزند سرهنگ نیلوفری و عالیبه

خانم است. این خانواده به همراه نوکر خود جاوید در خانه باغی بزرگ در شهر سنگسر اقامت دارند. پدر نوشا که منتظر دریافت خبر ترفیع خود از جانب رضاخان است، با گذشت زمانی طولانی و عدم دریافت خبر ترفیع رتبه از دربار، افسرده و بیمار شده و سرانجام از پا درمی‌آید. اتفاق مهمی که در این میان برای نوشا - که داستان حول محور وی که شخصیتی مظلوم، قربانی و تسلیم در برابر وقایع دارد - رخ می‌دهد، داستان عشق او و حسینا کوزه‌گری گمنام است که در این شهر غریب است و برای یافتن برادرهایش به سنگسر آمده؛ اما از آنجا که دنیای نوشا و حسینا از نظر مادر او کاملاً متفاوت است، با ازدواج آن دو مخالفت کرده و نوشا که می‌داند به حسینا نخواهد رسید سرانجام به ازدواج با مردی به نام دکتر معصوم تن درمی‌دهد که حدوداً ۲۰ سال از او بزرگتر است و دیگر حسینا را نمی‌بیند. دکتر معصوم که پزشکی فرنگ رفته است، اگرچه به ظاهر شخصی اجتماعی و محبوب است، اما پس از ازدواج با نوشا مشخص می‌شود که فردی بی‌عاطفه، بی‌نزاکت و زورگو است و این آغاز سیاه روزی‌های نوشا است که طی داستان رفته‌رفته او را به کام مرگ می‌کشاند. در این پژوهش با توجه به محتوای رئالیستی *سال‌بلوا*، بازتاب ابعاد مختلف بکارگیری خشونت علیه زن ایرانی بررسی شده و خشونت براساس حیطه‌های سه‌گانه و زیرمجموعه‌های آن ارزیابی شده‌است.

۴.۳ بازنمایی خشونت روانی و عاطفی

آسیب‌های روانی و عاطفی عمده‌ای که در خلال این داستان گنجانیده شده است، عبارت‌اند از: آسیب‌های کلامی (شامل: توهین، تحقیر، تهمت ناروا، فحاشی، تهدید و ارباب) و آسیب‌های غیرکلامی (شامل: ازدواج اجباری و زود هنگام، بی‌توجهی و عدم فراهم کردن فضای مناسب روحی و جسمی) که در ادامه با ارائه نمونه‌های استخراج شده از *رمان سال‌بلوا* هر یک از این آسیب‌ها به‌طور کامل بررسی می‌شود.

الف. آسیب‌های کلامی

خشونت کلامی قسمی از خشونت است که در مقایسه با ضربه‌های فیزیکی، هیچ مدرکی به جا نمی‌گذارد؛ اما احتمالاً به همان اندازه دردناک است و بهبود آن نیز زمان بیشتری می‌برد (ایونز، ۱۳۹۱: ۲۰)؛ برای مثال می‌توان به دشنام، بهانه‌گیری‌های پی‌درپی، تهدید و تحقیر زن، قهر، ممنوعیت ملاقات با خانواده و دوستان و... اشاره کرد که در این رمان نیز انواع آن را شاهدیم.

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۱۷

زن در این رمان، عنصری کاملاً منفعل و فاقد اراده است. در قسمت‌هایی از رمان و در طی دیالوگ‌ها و حدیث‌نفس‌های نوشا با سخنانی روبرو می‌شویم که فحوای آن بر ناتوانی‌های فیزیکی دکتر معصوم در مسائل زناشویی دلالت دارد؛ اما وی نه تنها به این اختلال اعتراف نمی‌کند، بلکه پیوسته نوشا را به نازایی متهم می‌نماید:

[دکتر معصوم]: هنوز به آن درجه از رشد جسمی نرسیده‌ای که بتوانی بچه‌دار شوی، بارها بهت گفته‌ام... می‌دانم که عیب از من نیست... داد می‌زد: هرکس خیال می‌کند عیب از من است بگو بیاید آبتنش کنم... من لخت و بی‌حوصله نگاهش می‌کردم. گفت: باید شرایط مادر بودن را داشته باشی. شوره‌زار محصول نمی‌دهد، اما یادت باشد که مادر من هفت تا بچه زاید، برادرها و خواهرهای من هر کدام چندتا اولاد دارند، اما من مدارا می‌کنم. (معروفی، ۱۴۰۱: ۶۰)

[دکتر معصوم]: باور نمی‌کنی که اجاقت کور است؟

[نوشا]: ... تو راستی راستی فکر می‌کنی داری با یک الاغ زندگی می‌کنی؟

حرفم را برید... و گفت: حالا که این جور شد، آره، دارم با یک الاغ زندگی می‌کنم. اگر الاغ نبودی که به‌خاطر پایین تنه این همه قرشمال‌بازی در نمی‌آوردی...»

[نوشا]: بس کن معصوم، حوصله‌ات را ندارم... خیال می‌کنی نمی‌فهمم؟ حب فولاد می‌خوری، معجون افلاطون می‌خوری، مجله ورق می‌زنی، تصنیف گوش می‌کنی، بی‌فایده. می‌خواهم بگویم خانه‌نشینی بی‌بی از بی‌چادری است. (همان: ۶۱)

نوشا در دوران نوجوانی به شخصی به‌نام حسینیای کوزه‌گر علاقمند شده؛ ولی به دلیل مخالفت مادرش عالییه خانم، این علاقه به ازدواج ختم نمی‌شود و از دیدار با حسینیای نیز محروم می‌شود؛ اما در روند داستان شاهدیم که نوشا پیوسته از سوی همسرش مورد سوءظن قرار گرفته و به داشتن رابطه جنسی با حسینیای یا مسائلی دیگر متهم می‌شود. در ادامه، نمونه‌های دیگری از آسیب کلامی از طریق فحاشی و تحقیر ارائه می‌شود:

[نوشا] آن مردکه نجسب هیز، زیرچشمی سر تا پام را دراند و من دیگر نتوانستم آن جا بمانم. بعد به معصوم گفته بود که هرگز زن اختیار نکرده و سعی کرده خود را پاک نگه‌دارد. و گفته بود که وقتی پای زن به زندگی آدم باز شد، باید به آن زندگی شاشید... معصوم گفت: واقعا باید به این زندگی شاشید (همان: ۳۷).

[دکتر معصوم]: «صورتش مجاله شد، چشم‌هاش برگشت و صداس مثل زوزه در گوشم نشست: «من اگر بشاشم، می‌روم سر قبر...»

[نوشا]: ... «تو را به خدا معصوم این حرف را زن.

[دکتر معصوم]: پس خفه شو.

[نوشا]: باشد، خفه می شوم... و گریه کردم، نه برای پدرم و نه برای مادرم، برای بدبختی

خودم.» (همان: ۳۷)

«معصوم گفت: «حرامزاده پدرسگ!» و باز زد...» (همان: ۱۲)

تحقیر و فحاشی گستره وسیعی از ارزش‌های زنانه شخصیت اصلی داستان یعنی نوشا را مورد تهاجم قرار می‌دهد؛ این هتاک‌ها و بی‌حرمتی‌ها به ارزش‌های نوشا، به‌حدی پیامد منفی به همراه دارد که باعث می‌شود زخمی التیام‌ناپذیر بر جان و روح نوشا بنشیند و دکتر معصوم نیز به طرزی خشونت‌بار و فرساینده، این زخم را می‌کاود و می‌خراشد. در نمونه‌های زیر شخصیت بیمارگونه دکتر معصوم کاملاً مشهود است:

[نوشا]: تو دیوانه شده‌ای معصوم، کار تازه‌ات شده این که شب‌ها بروی مست کنی و بیایی

خانه عربده بکشی؟

[دکتر معصوم]: تو نصفه شبی آمده‌ای این‌جا که چی؟

نوش آفرین گریه کرد. گفت: من منتظر تو بودم، خوابم نمی‌برد.

[دکتر معصوم]: بیخود برای من آب‌غوره نگیر، فقط راست بگو.

[نوشا]: من دروغگو نیستم.

[دکتر معصوم]: کی این‌جا بود؟

[نوشا]: هیچ‌کس.

[دکتر معصوم]: پس چرا بوی خاک می‌دهی؟

[نوشا]: نمی‌دانم، شاید به خاطر اینکه چند وقت است حمام نرفته‌ام. (همان: ۲۴۳).

ب. آسیب‌های غیرکلامی

در بررسی آسیب‌های غیرکلامی ابتدا موارد وابسته به ازدواج مطرح می‌شود و در این راستا ناگزیر باید ازدواج زودهنگام یا کودک‌همسری و همچنین ازدواج اجباری به‌طور دقیق تعریف شود.

ازدواج زودهنگام، ازدواجی است که زوجین یا یکی از آنان به سن هجده سالگی نرسیده باشد... . اجبار کودک برای ازدواج در سنین خردسالی درحالی‌که هنوز قادر به تجزیه و تحلیل قواعد پیچیده زندگی زناشویی نیست، تبعیض محسوب شده و او را برای همیشه در هاله‌ای از

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آبیاری قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۱۹

ترس نگاه می‌دارد. ازدواج اجباری، ازدواجی است که بدون توافق معتبر یکی از طرفین یا هر دو زوج انجام می‌شود و عامل اصلی آن، اجبار عاطفی یا بدنی است (UN woman, 2005).

باید تأکید کرد که چنانچه ازدواج اجباری در سنین کمتر از هجده سال صورت گیرد، علاوه بر ازدواج اجباری با پدیده کودک‌همسری نیز روبرو هستیم؛ اما قطعاً مصادیق این نوع از ازدواج در سنین قانونی نیز در جامعه به چشم می‌خورد.

از منظری دیگر، فاصله سنی زیاد بین دختران با همسرانشان، سبب تحمیل کار خانه و محدودیت‌های رسیدگی به کودک می‌شود و همین امر قدرت و توان تصمیم‌گیری زنان را در خانواده کاهش می‌دهد (UNICEF, 2007:22).

با توجه به اینکه نوع ازدواجی که در این رمان مطرح شده، ازدواج زود هنگام و توأم با اجبار والدین بوده است، این موضوع به صورت ادغام‌شده بررسی می‌شود.

در ازدواج‌های ایرانی، نقش والدین در انتخاب همسر چشم‌گیرتر از جوامع صنعتی است؛ به طوری که می‌توان گفت خانواده ایرانی هنوز یکی از کارکردهای خود را گزینش همسر برای فرزندان می‌داند (ساروخانی، ۱۳۸۴: ۱۲۰).

در رمان *سال بلوا* مسأله اجبار به ازدواج نوشا در سن پایین و با فردی که مادرش برای او انتخاب می‌کند، عامل اصلی تمام اختلافات زناشویی اوست. معروفی در ابتدایی‌ترین مرحله ازدواج نوشا یعنی مراسم خواستگاری، این باور عمومیت یافته را که "زن ایرانی فاقد اراده و اختیار" است، ترسیم می‌کند:

«زیبده خاتون]: عالیله خانم آمده‌ایم بی چک و چانه دخترتان را ببریم.

مادر آهسته گفت: ... هنوز بچه است.

[زیبده خاتون]: واه! من به سن و سال او سه تا شکم زاییده بودم، چه حرفی؟»

(معروفی، ۱۴۰۱: ۱۸۳)

در طی این مراسم، ناموزونی ازدواج در فرهنگ مردسالار ایرانی بسیار عریان عرض اندام می‌کند و می‌بینیم که حتی خود زنان نیز باور دارند که زن نباید اختیاری داشته باشد؛ در ادامه مکالمات می‌خوانیم که:

«مادر گفت: ... شاید [نوشا] بخواهد فکر کند. زیبده خاتون اخم کرد [و گفت]: فکر کند؟ به

چی فکر کند؟ ... زمانی که شوهرم دادند، اصلاً خبر نداشتم، بعد فهمیدم که شوهر کرده‌ام. توی

شهر ما رسم نیست که نظر دختر را بپرسند.» (همان: ۱۸۴)

ازدواج کودک از منظر رابطه زناشویی از مصادیق آزار جنسی کودکان شمرده می‌شود؛ زیرا کودک پیش از بلوغ و در زمانی که هنوز تمایلاتی از این قبیل پیدا نکرده، معمولاً به مردی بزرگ‌تر از خود سپرده می‌شود تا به هر شیوه‌ای با وی رفتار کند (افتخارزاده، ۱۳۹۴: ۱۲۳).

در این رمان، نویسنده به صورت دقیق بر سن نوشا که زیر سن قانونی ازدواج است و نیز فاصله سنی غیرقابل اغماض او با دکتر معصوم تأکید می‌کند و می‌گوید: « [نوشا] من هفده ساله بودم و او [دکتر معصوم] سی و شش ساله...» (معروفی، ۱۴۰۱: ۱۶۷)

از دیگر چالش‌های زندگی مشترک نوشا که نماد زن ایرانی است، بی‌توجهی دکتر معصوم به خواسته‌های مبرم روحی و روانی اوست.

وجود ثبات، استحکام و برقراری نظم در نهاد خانواده، منوط به داشتن روابط گرم زوجین با یکدیگر است، اما در صورت تضاد و کشمکش بین زوجین این فضا درهم شکسته و باعث تزلزل در پایه‌های کل جامعه می‌شود (رک: اعظم‌آزاده و دهقان‌فرد، ۱۳۸۵: ۱۶۰).

در این رمان مشخص می‌شود بی‌توجهی‌ها و بی‌عاطفگی‌های دکتر معصوم نسبت به همسرش، صدماتی هولناک بر روح و جسم نوشا وارد می‌کند:

[نوشا] گفتم نکند [مادرم] حالا صدای عریده‌های معصوم را شنیده باشد؟ آیا می‌دانست که معصوم دست روی من بلند می‌کند؟ ... گفتم با قنذاق تفنگ می‌زد مامان. مدت مدیدی بود که دست روی من بلند می‌کرد، به پدر ناسزا می‌گفت، همیشه مست بود، سرد و تلخ. با خانه و غذا و ساعت و کیف سیاهش قهر نبود. حتی با من حرف هم می‌زد، اما شب‌ها پشت به من می‌خوابید. (معروفی، ۱۴۰۱: ۱۸)

در این رمان، ارتباط کلامی به صورت خشونت‌آمیزی عملی بروز می‌کند و نوشا به فراوانی و تعمداً مورد بی‌مهری همسر قرار می‌گیرد:

[نوشا]: دین و ایمان را به رزم‌آرا و دلاله فروختی، حالا دم از شرع می‌زنی، کدام شرع؟ فکر می‌کنی من نمی‌فهمم؟

[دکتر معصوم]: این حرف‌ها بماند برای بعد.

[نوشا]: چرا بماند برای بعد؟ شب‌ها که دائم مستی و خودت هم نمی‌دانی چه حرف‌هایی می‌زنی، روزها هم که اصلاً معلوم نیست کجا می‌روی، چی می‌خوری، چه می‌کنی. انگار من وجود ندارم.

[دکتر معصوم]: پس بیایم ور دل تو بنشینم؟

[نوشا]: مگر دیگران چه می‌کنند؟ (همان: ۱۴۱)

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۲۱

[دکتر معصوم]: «وانگهی، تو کی هستی؟ چی داری که این همه...»

گریه می‌کردم و داد می‌زدم: «من چی دارم؟ از صبح تا شب فقط می‌شورم و می‌پزم و می‌دوزم که خودم با خودم زندگی کنم؟» (همان: ۱۴۱)

«نیمه‌های شب برمی‌گشت، گردسوز را خاموش می‌کرد و می‌خوابید، سرد و خشک... معصوم یکپارچه سرد بود.» (همان: ۲۵۴)

یکی از پیامدهای اسفبار خشونت علیه زن در این رمان، تهی شدن زن از زنانگی خویش است. مخاطب با تحلیلی عمیق درمی‌یابد که به دوش کشیدن دشواری‌های حاصل از فرهنگ مردسالار به حدی نوشا را تحت فشار قرار می‌دهد که مدارا با تنش‌های موجود و مدیریت این شرایط، از آستانه تحمل او فراتر می‌رود؛ از این رو هنگامی که نوشا به عنوان نوع زن ایرانی نمی‌تواند فضای حاکم را بشکند و وضعیت را تغییر دهد، لاجرم از خود تهی و بیگانه می‌شود و در معناداری و فرهنگ آفرینش خود مرد می‌شود و ارزشمندی خویش را انکار می‌نماید؛ اینگونه است که نوشا با بیانی جانکاه می‌گوید: «پوسته ظاهری چه اهمیت دارد؟ درونم ویرانه است» و در طول داستان بارها و بارها پس از تزییع حقوقش، با بی‌تفاوتی از آن کنار عبور می‌کند زیرا به زعم او ساختار ارزش‌های جامعه از پای بست و ویران است و پرداختن به این مسائل به گفته خود او «چه اهمیت دارد؟»

در نمونه زیر که از گفتگوهای ذهنی نوشاست، عوارض روانی و عاطفی بی‌توجهی مانند زخمی بر وجدان مخاطب نشسته و او را به قضاوت وامی‌دارد:

... و تمام شب را برای دخترهایی که در تنهایی از خودشان خجالت می‌کشند گریه کردم، دخترهایی که بعدها از خود متنفر می‌شوند و مثل یک درخت توخالی، پوسته‌ای بیش نیستند و عاقبت به روزی می‌افتند که هیچ‌جای اندامشان حساس نیست، روح و جسمشان همان پوسته است و خودشان نمی‌دانند چرا زنده‌اند. (همان: ۱۵۳)

۵.۳ بازنمایی خشونت اجتماعی و اقتصادی

غالباً آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی که زن ایرانی را به چالش می‌کشد، ریشه در تمرکز قدرت و ثروت در دستان مرد خانواده دارد؛ در طول تاریخ به دلیل ضرورت‌های فرهنگی و تاریخی، زن به حاشیه رانده شده و با توسل به تفاسیر نادرست گزاره‌های مذهبی از بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی منع شده است.

خشونت علیه زنان پس از ازدواج و در طی روند شکل‌گیری خانواده نیز جریان دارد و در حیطه اجتماعی و اقتصادی، محدودیت در برقراری روابط اجتماعی و فردی، محدودیت در بر خورداری از نیازهای اولیه معیشتی و محدودیت در بهره‌مندی از تحصیلات نوین را رقم می‌زند.

أ. ایجاد محدودیت در برقراری روابط اجتماعی و فردی

زنان به‌ویژه در دوره‌هایی از تاریخ به دلیل فرهنگ غالب، در خانه‌ها نگه‌داشته شدند و بدین ترتیب سروری مرد و عقب‌ماندگی زن به مرور در طول تاریخ تثبیت گردید (کدیور، ۱۳۷۸: ۱۳۶).

معروفی این واپس‌زدگی و محدودیت روابط اجتماعی زن ایرانی را در مکالمه نوشا و مادرش این‌گونه روایت می‌کند:

[نوشا]گفتم: چرا زور می‌گویی مادر؟ چرا هر وقت جایی می‌روم یکی باید مثل سایه دنبالم باشد؟ مادر... قدمی جلو آمد: چه حرف‌ها! کی پدربت اجازه می‌داد ما که زنش بودیم پامان را از خانه بیرون بگذاریم؟ حالا دخترش تک و تنها برود بیرون؟ مگر من می‌گذارم؟ (معروفی، ۱۴۰۱: ۲۰)

در قسمتی دیگر مادر نوشا با توسل به گزاره‌های کهن فرهنگی، او را در خانه زندانی می‌کند: «مادر راضی نبود که به تماشاخانه بروم، می‌گفت که ... یک وقتی اختیارم دست او بوده؛ اما حالا آقای دکتر معصوم چی خیال می‌کند؟ ... از قدیم گفته‌اند دختر به خانه.» (همان: ۱۸۵)

در دوره‌هایی از تاریخ اجتماعی ایران، زنان به دلیل عدم استقلال، مطیع افراد ذکور بوده‌اند و به موجب آن علاوه بر محدودیت اجتماعی، در برقراری روابط فردی نیز باید تابع اراده مرد خانواده باشند. نمونه‌های زیر، نشان‌دهنده این است که دکتر معصوم به راحتی آزادی فردی نوشا را سلب می‌کند:

[نوشا]آمدم پایین، دم حوضخانه ایستادم: "کمی هم به فکر من باش، معصوم... من دارم از دست می‌روم."

[دکتر معصوم]: چه دردی داری؟

[نوشا]: ... گفتم: خودت خوب می‌دانی... تو از این زندگی حالت به هم نمی‌خورد؛ برکت خدا بهت می‌گویند دکتر معصوم، ولی ما فقط زنده‌ایم... گفت: «تو چی می‌خواهی؟»

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آبیاری قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۲۳

[نوشا]: من؟ شوهرم را می‌خواهم... همه‌ی گذشته‌ام را می‌خواهم. من روزهای خالی و پوچم را می‌خواهم. یک همزیان ندارم، حتی این کشور که گاه‌گداری از نردبان می‌آمد بالا و درد دلی می‌کردیم، قدغن کرده‌ای که باهاس حرف بزیم. من چی دارم؟ (همان: ۱۳۹ و ۱۴۰)

«نوش آفرین گفت: من هم برای تماشا می‌آیم.

[دکتر معصوم]: زن‌ها را چه به مراسم دار؟

[نوشا]: از ایوان بالا تماشا می‌کنم.

[دکتر معصوم]: ... حق نداری پات را بیرون بگذاری.» (همان: ۲۱۸)

ب. ایجاد محدودیت در بهره‌مندی از نیازهای اولیه‌ی معیشتی

از بارزترین مصادیق محرومیت اقتصادی در رمان *سال بلوا*، محرومیت نوشا از حداقل امکانات رفاه مادی است. دکتر معصوم پس از ازدواج با نوشا نه تنها او را به خانه‌ی خود نمی‌برد، بلکه گویی از آغاز به دلیل تصاحب خانه و املاک پدری نوشا با او وصلت کرده است. معروفی در نمونه‌های زیر برشی از شخصیت نامتوازن دکتر معصوم و فشارهایی را که بر نوشا در مسائل مادی و رفاهی تحمیل می‌نماید، بازگو می‌کند:

[دکتر معصوم] گفت: اگر این بار زیاد [چای] دم کنی، قوری را توی کله‌ات خرد می‌کنم.

و من صدای پاش را می‌شنیدم که به آشپزخانه می‌آمد. در یک آن دست بردم توی قوری و مشت کردم و ریختم پشت اجاق. انگشت‌هام سوخت و تاول زد. (همان: ۶-۲۵۵)

«نوش آفرین اصرار داشت که پیرهن زنانه بپوشد، به مهمانی برود، مهمان دعوت کند، با همسایه‌ها رفت و آمد داشته باشد. یک بار هم حسرت رقصیدن را خورده بود... زندگی معصوم و نوش آفرین، درحالی که مردم به آن غبطه می‌خوردند داشت می‌پاشید.» (همان: ۴-۸۳)

دکتر معصوم حرف آخر رزم‌آرا را خوب به خاطر سپرده بود که زن‌ها را باید روی صفر نگه داشت. یکی بدهی، دومی را هم می‌خواهند. برای همین گفته بود: مگر پیرهن من چه عیبی دارد؟

[نوشا]: من زنم. دلم می‌خواهد پیرهن زنانه بپوشم.

[دکتر معصوم]: لباس، لباس است، چه توفیری می‌کند؟

نوش آفرین سر پله نشست، سرش را در دامن گذاشت و گریه کرد. (همان: ۵-۸۴)

«[نوشا]: توی قوری را نگاه می‌کرد که زیاد دم نکرده باشم، به غذاها سر می‌کشید که زیاد نپخته باشم و دوست داشت جورابش را وصله کنم. می‌گفتم: وصله روی وصله بند نمی‌شود.»
(همان: ۲۵۵)

«پیرهن‌های کهنه معصوم را می‌پوشیدم، آستین‌هاش را می‌زدم بالا و حالا یک پا مرد بودم و معصوم بدش نمی‌آمد که من مرد بودم، و کاش مرد بودم. آن وقت... حسرت نمی‌خوردم.»
(همان: ۲۶۵)

ج. ایجاد محدودیت در بهره‌مندی از تحصیلات

دکتر معصوم در همان ابتدای ازدواج، نوشا را از ادامه تحصیل محروم می‌کند؛ زیرا یکی راهکارهایی که از دیرباز به منظور عقب‌نگاه‌داشتن آحاد اجتماعی و خصوصاً زنان از تحولات فرهنگی - اجتماعی به‌کار گرفته شده، محرومیت از امر تحصیل است. معروفی در این باره می‌نویسد:

«مدرسه‌ها تا کلاس نهم بیش‌تر پیش نمی‌رفتند و معصوم می‌گفت: لازم نیست دیگر ادامه بدهی، این همه راه را بروی سمنان که درس بخوانی؟ لازم نیست.» (همان: ۲۶۸)

۶.۳ بازنمایی خشونت فیزیکی مستقیم و غیرمستقیم

در طول تاریخ اجتماعی، خشونت علیه زنان همواره به‌عنوان ابزاری برای تثبیت قدرت مردانه به‌کاررفته است:

خشونت علیه زنان در جوامع گوناگون، متناسب با ساختار قانونی، سیاسی و دینی هر جامعه، به‌طور مشخص در دو حوزه خصوصی و عمومی اتفاق می‌افتد. خشونت در حوزه عمومی شامل مواردی در برخی آداب و رسوم، فرهنگ شفاهی و مکتوب، نهادهای اجتماعی و نظام حکومتی است. در حوزه خصوصی نیز شامل خشونت در خانه پدر و همسر است (کار، ۱۳۷۹: ۵-۳۴).

چنان‌که گفته شد زنان در عرصه عمومی خشونت را در ابعاد وسیع‌تری تجربه می‌نمایند و جامعه در بسیاری از موارد خشونت علیه زنان را به کمک آداب و رسوم و سنت‌های التقاطی و خرافه‌گونه توجیه می‌نماید.

در این رمان خشونت‌های فیزیکی مستقیم به‌صورت ضرب، شتم و قتل نشان داده شده است و خشونت‌های فیزیکی غیرمستقیم به‌شکل نگاه ابزاری و اروتیک در سطح خانواده و

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۲۵

اجتماع اعمال می‌گردد. در ادامه به تحلیل این شاخه‌های اصلی و فرعی خشونت فیزیکی می‌پردازیم.

الف. آسیب‌های جسمانی مستقیم

یکی از عرصه‌های بروز خشونت علیه زن در خانه پدری، زمانی است که عناصر ذکور خانواده به دلایل واهی و صرفاً به بهانه حفظ و حراست از کیان و شرافت خانواده، دختران و زنان خانواده را مورد ضرب و شتم قرار می‌گیرند. در این رمان ابتدا در خاطره‌ای که مادر نوشا درباره عمه وی روایت می‌کند، با عمیق‌ترین نوع از خشونت یعنی قتل، در خانواده پدری روبرو می‌شویم:

بعدها مادر گفت که پدر [سرهنگ نیلوفری] در سال‌های گذشته خواهرش را به ضرب یک گلوله کشته است... مادر می‌گفت: البته سر ارث و میراث که نه، حرف‌هایی در میان بود که پدرت ناچار شد او را سربه‌نیست کند... عاشق یک تار زن دوره‌گرد شده بود، اما همه‌اش تقصیر آن شوهر تریاکی‌اش بود. (معروفی، ۱۴۰۱: ۴۴)

در موارد بسیاری نیز نوشا مضروب می‌گردد و در طول رمان بارها مورد ضرب و شتم قرار گرفتن وی گزارش شده است. در نمونه‌های زیر خشونت بی‌رحمانه دکتر معصوم نسبت به نوشا، احساسات مخاطب را برمی‌انگیزد:

«[نوشا]: زانو زده بودم. دست‌هام را بلند کردم که اولین ضربه‌های تفنگ موزر را دفع کنم. معصوم لوله موزر را در دست داشت و قنداق سنگینش را به کله‌ام می‌کوفت.» (همان: ۱۰ و ۹)

[نوشا]: ... موزرت را بکش و عقده‌هات را خالی کن، چرا ذره ذره می‌کشی؟ با مشت به جناغ سینه‌ام کوفت. به سرفه افتادم و نفسم تنگ شد. روی پله‌های حوضخانه نشستم و به سیاه روزی خود نگاه کردم. گفتم کاش یاد می‌گرفتی به جای پول جمع کردن و بدمستی و عربده کشی، و بدتر از همه به جای بدگمانی کمی هم به فکر زندگی باشی. تازگی‌ها از این رو به آن رو شده‌ای. و همه این‌ها را تو دلم گفتی. (همان: ۵۸)

بارزترین نوع خشونت که می‌تواند در ساحت خانه همسر برای زنان رخ بدهد، صورت فیزیکی برخورد با ایشان است. اما زنان این خشونت را پنهان نگاه می‌دارند، زیرا زنان ایرانی در فرایند یادگیری اجتماعی و جامعه‌پذیری جنسیتی، آموخته‌اند که حتی الامکان اعتراض خود را علنی نمایند.

از همین رو زنان، حتی زمانی که تحت شدیدترین و طولانی‌ترین آزارهای جسمی قرار می‌گیرند، باز هم جرئت نمی‌کنند به قوانینی متوسل شوند که برای حمایت از آنان وضع شده است؛ و اگر هم زنی در اوج خشم و غضب، یا با دخالت همسایگان، به قانون پناه ببرد، باز هم می‌کوشد تا آن‌جا که ممکن است جرایم مرد را کمتر بر ملا سازد (میل، ۱۳۷۹، صفحه ۲۲).

ضرب و شتم در این رمان بسامد بسیار بالایی دارد و در نهایت شخص اول داستان یعنی نوشا در زیر همین شکنجه‌ها در خاموشی جان می‌سپارد. اعمال فشار و اضطراب از سوی مردان و انقیاد زنان ایرانی، می‌تواند ریشه در کیفیت حالات روحی و روانی ایشان نیز داشته باشد.

زنان در هر نوع رابطه‌ای گونه‌ای وابستگی درونی ایجاد می‌کنند. آنها در روابط مادری و همسری و حتی فرزندی، برده‌وار عمل می‌نمایند، هرچند به ظاهر آزاد باشند؛ در حالی که مردان اصولاً خودمختار عمل می‌کنند و از درون خود را به بند نمی‌کشاند؛ از این رو گسیختن و جدانشدن برای مرد و پدر بسیار آسان‌تر از مادر و زن است (مرتاضی، ۱۳۷۳: ۱۱۴).

برای وقوف مخاطب به عمق جراحات‌های وارده بر جنس زن، در این رمان به درج چند نمونه اکتفا می‌کنیم:

«[دکتر معصوم] موزر را از لیفه شلوارش بیرون کشیده بود و با دسته آن جوروی به سرم می‌کوبید که انگار پوست کلهام کنده می‌شد.» (معروفی، ۱۴۰۱: ۱۴ و ۱۳)

«ضربه‌های موزر تکرار خواب‌های دم صبح بود که آدم هیچ رمقی در تنش نیست، همه صداها را می‌شنود، اما نای تکان خوردن ندارد. و صدای خروس‌ها آزاردهنده بود.» (همان: ۵۹)

«[دکتر معصوم] سکسکه می‌کرد و نمی‌توانست روی پاهاش بایستد، می‌گفت که بوی خاک می‌دادم. همه آن حرف‌ها را با تفنگ موزر به کلهام می‌کوفت و مرا با دنیایی آشنا می‌کرد که قبلاً نمی‌شناختم.» (همان: ۱۴۰)

در قسمت دیگری از رمان با قتل زنی دیگر به دلیل بدگمانی همسرش روبرو هستیم که روایت قتل و انگیزه‌های مرد برای کشتن همسر مستقیماً نقل می‌شود:

خبر آمد که اسفندیار قشنگ، زنش را کشته است... بعضی می‌گفتند از بس زشت و آبله‌گون بوده، اسفندیار قشنگ نمی‌خواست کسی او را ببیند... [اسفندیار] در تمام مدتی که در مغازه‌اش بود، به مردها با نظر شک و تردید نگاه می‌کرد و شب که به خانه برمی‌گشت اخم‌هاش تو هم بود. دو روز بعد از واقعه در زندان گفته بود که زنش با تمام مردها رابطه داشته است. سروان خسروی گفته بود: مردکۀ ابله، هیچ کس آن بیچاره را ندیده، چطور

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۲۷

ممکن است باهاش رابطه برقرار کرده باشد؟ اسفندیار قشنگ گفته بود: "حاشا می‌کنند."
(همان: ۱۱۷ و ۱۱۶)

در قسمت‌های پایانی رمان نیز شاهد آن هستیم که دکتر معصوم پس از ارتکاب انواع خشونت‌ها، در نهایت نوشا را به قتل می‌رساند. معروفی با ظرافتی منحصر به فرد، جریان را این‌گونه ترسیم می‌کند:

دست‌های معصوم به رعشه افتاده بود... کمر بندش را کشید و دور افتاد. گفت: لکاته بی پدر و مادر؛ نوش آفرین خم شد و زانو زد، و بعد انگشت‌هاش را به دندان گرفت. کمر بند بی پروا روی تنش فرو می‌نشست و صدایی مثل ترکیدن توپ، در هشتی خانه می‌پیچید. [دکتر معصوم] می‌زد و سکسکه می‌کرد: لابد مادرت هم می‌داند. بوی خیانت از کله‌ات بالا می‌زند. نوشا فرین در خودش پیچیده بود. گفت: من خیانتی نکرده‌ام.

[دکتر معصوم]: با آن پدر و مادر معلوم است چه حرامزاده‌ای باری آید.
نوشا فرین یک لحظه انگار نیرویی در خود ذخیره داشته، مثل فنر از جا جست، برافروخته بود و لب‌هاش می‌لرزید: خفه شو مردکه دیوانه.

معصوم شلاق را روی صورتش پهن کرد و چشم‌هاش را دراند: چی گفתי پدرسگ؟
[نوشا]: این قدر از پدر و مادرم بد نگو، بی شرف! و به طرفش هجوم برد. اما معصوم با کف دست گذاشت توی پیشانی‌اش و او را پس راند. موزرش را از لیفه شلوار بیرون کشید و به طرفش گرفت: جلو نیا و گرنه می‌کشمت. نوش آفرین لب گزید و فرو شکست.
معصوم گفت: لکاته کثیف! و قن‌داق موزر را به کله‌اش کوبید...

[نوشا]: از پریشب که قن‌داق موزر را به کله‌ام کوفته بود، در سرسرا خوابیده بودم... نمی‌توانستم تکان بخورم، نمی‌توانستم حرف بزنم، و معصوم از صبح نیامده بود... (همان: ۱۳۵)

ب. آسیب‌های جسمانی غیرمستقیم

آسیب‌های جسمانی غیرمستقیم به آن دسته از آسیب‌ها اطلاق می‌شود که معطوف به نگاه اروتیک به جسم و اندام زنان است اما در نهایت این رویکرد محض جنسی که توافق زنان را نیز به همراه ندارد، باعث وارد آمدن صدمات غیرقابل توصیف بر روح و روان آنان می‌گردد. بنابراین این نوع از آسیب نه مانند ضرب و شتم است که مستقیماً جسم را مضروب می‌سازد و نه مانند فحاشی و تهمت است که باعث ترور شخصیتی زنان شده و صدمات عاطفی و روانی ایجاد می‌کند.

آسیب‌های جسمانی غیرمستقیم به دو دسته عمده تقسیم می‌شود: دسته اول آسیب‌هایی است که در نتیجه نگاه جنسی محض و خالی از هرگونه احساس عاطفی و فقط برای ارضای جنسی و بهره‌مندی از جسم زن است که پس از وقوع، روح و روان او را با احساس تجاوز درگیر می‌کند. این نوع از خشونت در حریم خانواده و از طرف مردان در قبال همسرانشان روی می‌هد. دسته دوم صدماتی است که نتیجه نگاه جنسی محض به جسم و بدن زن به‌عنوان یک سوژه جنسی ایجاد می‌شود و در سطح جامعه برای زنان اتفاق می‌افتد؛ در این آسیب و انحطاط اجتماعی که "زن سوژه جنسی محض" پنداشته می‌شود و مورد هجمه نگاه‌ها و حتی رفتارهای زننده و زشت مردان قرار می‌گیرد، شدیداً امنیت روانی زنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در رمان *سال‌بلو* ارجحیت یافتن موضوعاتی مانند زیبایی‌نوشا و جاذبه جنسی و جوانی او در نظر دکتر معصوم و نیز میل به تصاحب اموال پدری او، از ابتدا باعث شکل‌گیری خانواده‌ای متزلزل با روابطی سرد می‌شود.

در ازدواج زودهنگام، کارکرد «تنظیم رفتار جنسی» که یکی از کارکردهای مهم خانواده است، از نمودهای بارز نابرابری بین زن و مرد است. ارضای تمایلات جنسی بر حسب معیارهایی مردانه تعریف می‌شود و به لذت و رضایت زن توجهی نمی‌شود. بیشتر این زنان از رابطه جنسی به گونه‌ای شکسته یاد می‌کنند. ضرورت احراز رضایت زن نسبت به برقراری ارتباط نه تنها اهمیتی ندارد، که برخلاف رضایت زن و با خشونت تمام و بدون توجه به حالات روحی و جسمی وی رابطه به شدیدترین شکل ممکن پیش می‌رود (افتخارزاده، ۱۳۹۴: ۹-۱۴۸).

در برخی از اوقات رابطه جنسی در قالب زناشویی به شکلی صورت می‌گیرد که زن از آن به نوعی از تجاوز یاد می‌کند. نوشا در روابط زناشویی خود، این احساس تجاوز را به شکل زیر بازتاب می‌دهد:

«...شب‌ها بغل من می‌خوابد، بی آن‌که از عشق چیزی بداند. هر وقت دلش خواست شیرۀ کپک‌زده مرا می‌مکد، بعد خسته و بی‌هوش پشتش را می‌کند به من و می‌خوابد.» (معروفی، ۱۴۰۱: ۳۰)

«[دکتر معصوم] گفت: دلم می‌خواهد پیش از رفتن یک بار دیگر باهات بخوابم، به این می‌گویند شام آخر.» (همان: ۲۶۱)

اما نوع دوم آسیب‌های جسمانی غیرمستقیم مربوط به نگاه اروتیک و ابزاری به زن در سطح اجتماع است. در سطح جامعه برخی افراد از جنس مذکر که درگیر انحراف و اختلال جنسی هستند و به هیچ‌گونه گزاره اخلاقی‌ای متعهد و پایبند نیستند، از هر فرصتی برای کامجویی از زنان و

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۲۹

ارضای امیال خود استفاده می‌کنند. در سال بلوا نوشا آسیب جسمانی غیرمستقیم را در داخل خانه خود تجربه می‌کند و در سطح اجتماع نیز پیوسته با این نوع از خشونت از سوی افراد منحرف سروکار دارد:

ساعت ده سروان خسروی به خانه ما آمد... چایش را خورد، لیوان را روی میز گذاشت و تعلیمی را چند بار به پاهاش کوبید. مادر گفت: "نوشا!" و چشم‌غره‌ای به رانم رفت. به تندی چاک دامنم را پوشاندم و زیرچشمی سروان خسروی را پاییدم. انگار با چشم‌هش دامنم را جر داده بود و بعد با خوشی زلزده بود. (همان: ۵۰۵)

عصر آن روز سروان خسروی به خانه ما آمد. من در اتاق نماندم. در آشپزخانه نشستم که جلو چشمم نباشد. داشتم برای خودم آواز می‌خواندم که صدای خداحافظی‌اش را شنیدم. از پله‌ها پایین آمد، نگاهی به آشپزخانه انداخت، گفت: شما این‌جا نشسته‌اید؟ جوابی ندادم و رو برگرداندم. داخل شد، به طرفم آمد. نفس نفس‌زنان گفت: "تو چه خوشگل شده‌ای!" و به پستان‌هام دست زد. فریاد کشیدم: «بی پدر و مادرا! بی پدر و مادرا!» و دو تا دست‌هام را به سرم گذاشتم که موهام را بکنم، از همان کولی‌بازی‌های زنانه... (همان: ۱۵۷ و ۱۵۸)

رزم‌آرا پشت سر هم سرفه می‌کرد و می‌گفت: "یا الله" ... چادر را جوروی دور صورتم جمع کردم که فقط چشم‌هام پیدا باشد... نشست و به بازوها و گردنم نگاه کرد و لبخند خشکی زد. چندشم شد و خودم را بیشتر پوشاندم. (همان: ۳۵)

این نگاه ابزاری که ابتدا به صورت پنهان در حوزه خصوصی خانواده نفوذ کرده است، با وسعت بیشتری در اجتماع ظهور و بروز می‌یابد. در *رمان سال بلوا* این نوع از ورود نامتعارف به حوزه خصوصی افراد به صورت نگاه‌های جنسی آزاردهنده و نیز استفاده از کلام رکیک، در سطح جامعه ظهور یافته است:

به کوچه می‌رفتم. چی می‌خواستم بخرم؟ صدای نفس‌های مردی را از پشت سر می‌شنیدم. نمی‌بایست بر می‌گشتم، خودم را متقبض می‌کردم، چادرم را جمع می‌کردم و تندتر پابرمی‌داشتم. صدای نفس‌های آن مرد را می‌شنیدم که نزدیک‌تر شده و گفته بود: خوشگل پدرسگ! و رفته بود. (همان: ۱۲)

از یادبرده بودم که دخترم و در آن لحظه به این فکر نمی‌کردم که مردها وقتی با آن سبیل سربالا و چشم‌های براق زل بزنند به آدم، از بالا به پایین و از پایین به بالا، چشم‌های جستجوگری که انگار به زور می‌خواهد چادر آدم را پس بزنند... (همان: ۲۴)

۴. تحلیل یافته‌های پژوهش

در *سال بلوا* سه نوع از خشونت به همراه زیرمجموعه‌های آنها دیده می‌شود. خشونت‌های روانی و عاطفی که دو صورت آسیب‌های کلامی و غیرکلامی زیرمجموعه آن بودند. خشونت‌های اقتصادی و اجتماعی که در برقراری روابط، بهره‌مندی از نیازهای اولیه و امر تحصیل زنان ایجاد محدودیت می‌کرد و در نهایت خشونت‌های فیزیکی رایج در جامعه ایرانی که به دو بخش مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شدند. در این بخش مخاطب رمان شاهد آن بود که دکتر معصوم همواره نوشا را مورد ضرب و شتم قرار می‌داد و جالب توجه آنکه این زوج در خانه پدری نوشا زندگی می‌کردند و بدیهی است که مادر نوشا از تلخ‌کامی‌های زندگی فرزند خود باخبر بوده است؛ اما گویی جامعه و خانواده نیز در برابر این حجم از خشونت همه‌جانبه، سکوت اختیار کرده بود. سکوتی که همچون یک مشوق دکتر معصوم را به انجام هر عمل شنیعی سوق می‌داد.

در ذیل برای رعایت اختصار، جدول دربردارنده حیطه‌ها، خاستگاه‌ها، مصادیق، انواع خشونت و تنوع اعمال خشونت در *سال بلوا* ارائه می‌شود:

جدول ۱. فراوانی آماری خشونت در حیطه‌های مختلف در رمان *سال بلوا*

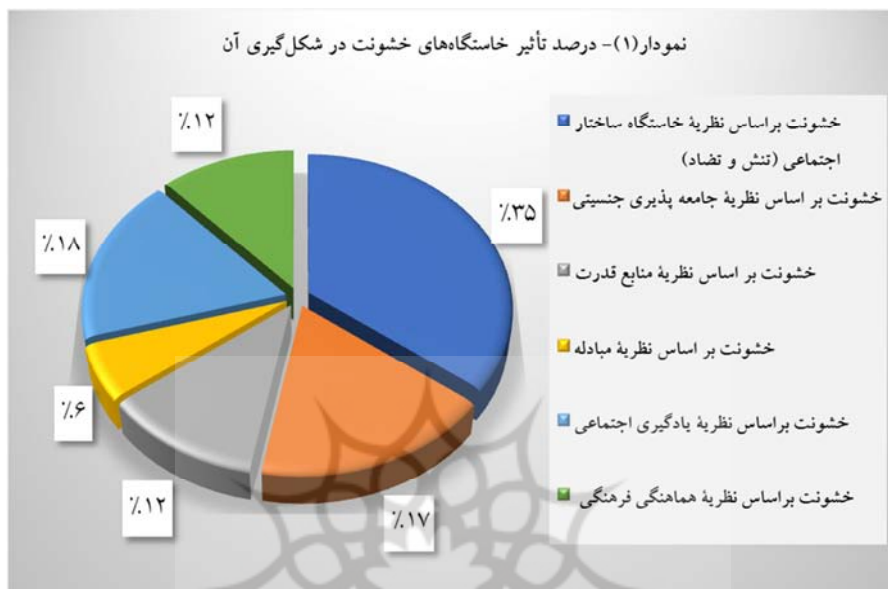
ردیف	حیطه اثرگذاری خشونت	نوع خشونت	مصادیق خشونت	خاستگاه خشونت	تنوع موضوعی اعمال نوع خشونت
۱	روانی و عاطفی	کلامی	توهین	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	حداقل ۶ روش
			تحقیر	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	
			تهمت	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	
			فحاشی	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	
			تهدید	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	
			ارعاب	ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)	

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آبیار قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۳۱

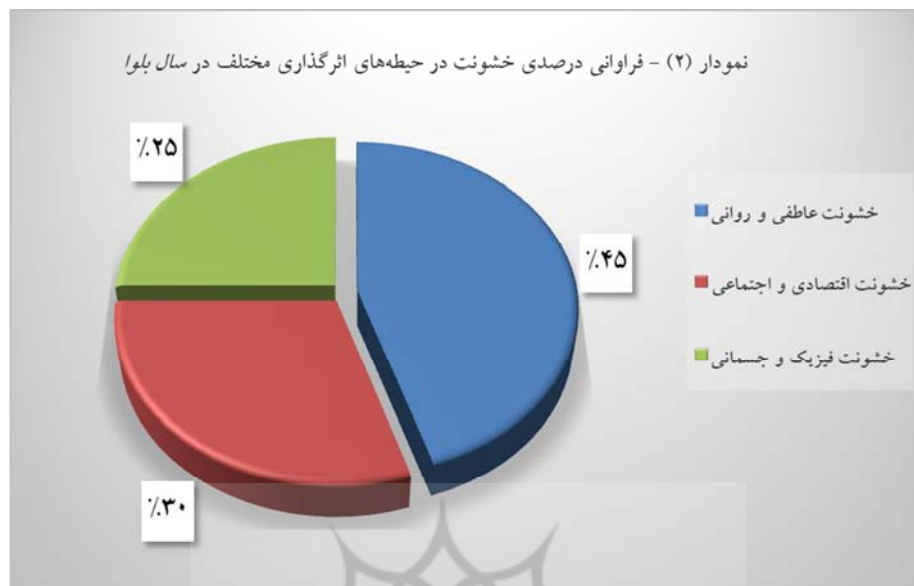
حداقل ۳ روش	جامعه‌پذیری جنسیتی	ازدواج اجباری	غیرکلامی		
	جامعه‌پذیری جنسیتی	ازدواج زود هنگام			
	جامعه‌پذیری جنسیتی	بی‌اعتنایی و بی‌توجهی			
حداقل ۲ روش	منابع قدرت	سلب آزادی اجتماعی	ایجاد محدودیت در روابط اجتماعی و فردی		
	منابع قدرت	سلب آزادی فردی			
حداقل ۳ روش	مبادله	عدم فراهم نمودن پوشاک مناسب خوراک مناسب مسکن مناسب	ایجاد محدودیت در بهره‌مندی از نیازهای اولیه معیشتی و رفاهی	اقتصادی و اجتماعی	۲
حداقل ۱ روش	یادگیری اجتماعی	ممانعت از ادامه تحصیلات	ایجاد محدودیت در بهره‌مندی از امکانات نوین آموزشی		
حداقل ۳ روش	هماهنگی فرهنگی	ضرب و شتم	مستقیم		
	هماهنگی فرهنگی	قتل			
حداقل ۲ روش	یادگیری اجتماعی	نگاه ارو تیک و ابزاری در سطح خانواده و بین همسران	غیر مستقیم		۳
	یادگیری اجتماعی	نگاه ارو تیک و ابزاری به زن در سطح اجتماع			

در ادامه، با توجه به جدول فراوانی آماری نوع و مصادیق خشونت در زمان سال‌بلو، نمودارهایی ترسیم شده است که درصد ارتکاب به هر یک از انواع خشونت را نشان می‌دهد؛ بدیهی است که نتایج نمودارها می‌تواند به نوعی کیفیت و کمیت خشونت در فرهنگ ایرانی را، در یک برهه زمانی خاص نشان دهد. از طرفی خاستگاه‌هایی که بسترساز خشونت علیه زن است نیز براساس این داده‌ها قابل شناسایی است که می‌توان با درک ریشه‌های خشونت، در

برطرف کردن این معضل تلاش کرد. این نمودار در واقع رابطه معنادار و درصد ارتباط انواع خشونت با خاستگاه‌های آن در بافت اجتماعی ایران را نشان می‌دهد.

در پایان براساس آمار دقیق از پراکندگی موضوعی خشونت‌های اعمال‌شده بر زنان و به‌عنوان نمونه شخصیت اول داستان یعنی نوش آفرین در رمان *سال بلوا*، نمودارهایی ترسیم‌شده که درصد خشونت در هر یک از حیطه‌های سه‌گانه را نشان می‌دهد که با دقت در درصد‌های آماری مشخص می‌شود که آسیب‌های روانی و عاطفی اعمال‌شده بر جنس زن در رمان از سایر خشونت‌ها گسترده‌تر است؛ این امر نشان‌دهنده گسترده‌گی خشونت پنهان در جامعه‌ای است که رمان *سال بلوا* از نظر زمانی و مکانی آن را توصیف می‌کند.

۵. نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر تبارشناسی مبحث خشونت، مفهوم و انواع آن، که زیرمجموعه حیطه‌های سه‌گانه اثرگذاری خشونت هستند، بررسی شد؛ در نتیجه حیطه‌ها و ابعاد گوناگون خشونت‌های انعکاس‌یافته در رمان احصا شد و پس از بررسی و تحلیل، کیفیت و کمیت آن به اثبات رسید. باید این نکته یادآوری شود که در این مقاله برای تبیین ریشه‌های خشونت علیه زن ایرانی و ارتباط بنیادهای آن با مصادیق عملی خشونت در جامعه، نمونه‌های خشونت موجود در رمان *سال بلوا* - که شخصیت‌های آن جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دهند - به دقت واکاوی گردید و با توجه به مشی واقع‌گرایانه این اثر می‌توان گفت، این جامعه آماری انعکاسی از مصادیق آن در تاریخ اجتماعی ایران است و با نمونه‌های عینی آن در جامعه همخوانی دارد و با معیارهای نظری درباره خاستگاه‌های خشونت علیه زنان مقایسه گردیده است.

با مطالعه دقیق و تقسیم‌بندی موارد خشونت در رمان *رنالیستی سال بلوا*، این نتایج به دست آمد:

انواع خشونت علیه زن ایرانی با نظریه‌هایی مثل: جامعه‌پذیری جنسیتی، ساختار اجتماعی (تنش و تضاد)، مبادله، منابع قدرت، هماهنگی فرهنگی و یادگیری اجتماعی که درباره خاستگاه‌های خشونت علیه زنان ارائه شده‌اند، همخوانی دارد.

با تحلیل حدیث نفس‌های نوشا و گفتگوهای او و دکتر معصوم به‌عنوان نمادی از زن و مرد ایرانی - خاستگاه انواع خشونت در هریک از موقعیت‌ها قابل تفکیک و تشخیص است؛ بنابراین فضای کلی حاکم بر رمان، منبع اصلی تشخیص و تطبیق خاستگاه‌های خشونت و انواع و ابعاد آن است. (جدول ۱)

در اکثر مواقع اعمال خشونت در خشونت‌هایی با پیامدهای عاطفی و روانی، در جامعه‌پذیری جنسیتی ریشه‌دارد. از آنجاکه مرد غالباً رفتار مناسبی با همسرش ندارد و محیط امن و راحتی نیز برای زندگی او فراهم نکرده است، هنگامی که زن به عملکرد و گفتار او اعتراض می‌کند و تنش ایجاد می‌شود، بلافاصله به خشونت کلامی متوسل می‌شود؛ این نوع از واکنش در هنگام رویارویی با تنش‌ها و تضادها در نظریه ساختار اجتماعی ریشه‌دارد.

ساختار اجتماعی یکی از خاستگاه‌های عمده خشونت علیه زنان است. مردان غالباً هنگام رویارویی با تنش در روابط زناشویی برای تسلط بر اوضاع از خشونت بهره‌می‌برند. در *سال بلوا* توسل به خشونت‌های کلامی، اولین راه حل برای تسلط بر تنش‌ها و تضادها و فائق آمدن بر مشکلات است.

منشاء خشونت‌هایی که برای زنان پیامدهای اجتماعی و اقتصادی به دنبال دارند، متفاوت است. در رمان *سال بلوا*، مرد به دلیل در دست داشتن منابع قدرت و ثروت، هرگونه آزادی فردی و اجتماعی را از همسرش سلب می‌کند و او را در حوزه ارتباطات فردی و اجتماعی تحت سیطره قرار می‌دهد؛ بنابراین ایجاد محدودیت در روابط فردی و اجتماعی برای زنان در میزان تسلط مردان به منابع قدرت ریشه‌دارد.

با توجه با اینکه بنابر عرف و قانون، وظیفه تأمین نیازهای اولیه معیشتی بر عهده مرد خانواده است، موضوع سود و زیان مطرح می‌شود و بر اساس نظریه مبادله، مردان با ایجاد محدودیت در این زمینه، به خشونت علیه زنان دامن می‌زنند.

درباره فراهم کردن امکان آموزش و تحصیل برای زنان نیز، محدودیت ایجاد شده از رویکرد یادگیری اجتماعی ناشی می‌شود؛ به عبارت دیگر باور عمومی و عرف حاکم بر جامعه ایرانی که خانه‌داری و پرورش فرزندان را وظیفه زنان می‌داند، به افراد ذکور در طی نسل‌های متوالی می‌آموزد که زنان نیازی به بهره‌مندی از تحصیلات ندارند.

در مورد نگاه ابزاری و اروتیک به زنان در جامعه و خانواده نیز این یادگیری اجتماعی است که محرک و معیار عمل آن دسته از مردانی است که زنان را بازیچه جنسی تصور می‌کنند.

کتاب‌نامه

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۰). *مدرنیته ایرانی*، تهران: نشر اجتماع.
- استوارت میل، جان (۱۳۷۹). *انتیاد زنان*، ترجمه: علاءالدین طباطبایی، تهران: هرمس.
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۰). *خشونت خانگی «زنان کتک‌خورده»*، تهران: سالی.
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۳). «ساختار جامعه و خشونت علیه زنان»، *رفاه اجتماعی*، ش ۱۴، صص ۹۶-۵۹.
- اعزازی، شهلا (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی خانواده*، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- اعظم‌آزاده، منصوره و راضیه دهقان‌فرد (۱۳۸۵). «خشونت علیه زنان در تهران: نقش جامعه‌پذیری جنسیتی، منابع در دسترس زنان و روابط خانوادگی»، *پژوهش‌نامه زنان*، دوره ۴، ش ۲ و ۱، صص ۱۵۹-۱۷۹.
- افتخارزاده، زهرا (۱۳۹۴). «تجربه زیسته زنان در ازدواج زود هنگام»، *پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی*، ش ۳، صص ۱۰۸-۱۵۶.
- افشاری، علی (۱۳۸۸). *عوامل اجتماعی موثر بر وقوع پدیده شوهرکشی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- ایونز، پاتریشیا (۱۳۹۱). *آزار زبانی یا زخم زبان*، ترجمه مریم فرجی، تهران: رشد.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- راشدی، محسن (۱۴۰۲). «نظریه مبادله اجتماعی (جورج هومنز)»، *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، دوره: ۱۵.
- ریتز، جورج (۱۳۹۱). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ هفدهم، تهران: علمی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۴). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده*، تهران: سروش.
- سازمان جهانی بهداشت (۱۳۸۰). *خشونت علیه زنان*، ترجمه شهرام رفیعی و سعید پارس‌نیا، تهران: تندیس.
- طیب، عاطفه (۱۳۹۶). *سنگ و سار در زمینه خشونت علیه زنان*، چاپ اول، خزان.
- فروارد، سوزان (۱۳۷۷). *مردان زن‌ستیز*، ترجمه: شیما نعمت‌اللهی، تهران: خجسته.
- کار، مهرانگیز (۱۳۷۹). *پژوهشی درباره خشونت علیه زنان در ایران*، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- کاستلز، ایمانوئل (۱۳۸۴). *عصر اطلاعات: اقتصاد و جامعه و فرهنگ، قدرت هویت*، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- کدیور، جمیله (۱۳۷۸). *زن*، تهران: اطلاعات.
- مرتاضی، مینو (۱۳۷۳). «زن، موانع و مشکلات»، *کتاب توسعه*، ش ۷، صص ۱۰۷-۱۱۵.
- معروفی، عباس (۱۴۰۱). *سال بلوا*، چاپ ۳۴، تهران: ققنوس.
- هومین‌فر، الهام (۱۳۸۲). «تحول جامعه‌پذیری جنسیتی»، *پژوهش‌نامه زنان*، دوره ۱، سال ۳، ش ۷، صص ۸۹-۱۱۳.

- Moyer, I. (2002). *Criminological Theories*, New York: Sage Publication.
- UNICEF. (2007) world children state
- UN women. (2005) Definition of forced child marriage.

References

- Afshari, A. (2009), *Social factors affecting the phenomenon of husband murder*, Master's thesis in Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University [In Persian].
- Azad-e Armaki, T. (2001), *Iranian modernity*, Tehran: community pub. [In Persian].
- Azam Azadeh, M.& Dehqanfar, R. (2006), "Violence against women in Tehran: the role of gender socialization, resources available to women and family relationships", *Women's research paper*, 4th period, No. 1 & 2. Pp 159-179[In Persian].
- Castells, E. (2005), *Information Age: Economy, Society and Culture, Power of Identity*, Trans. Hasan Chavoshian, Tehran: Tarh-e No. [In Persian].
- Dehkhoda, A. (1998), *Dictionary*, Tehran: Tehran University Pub. [In Persian].
- E'zazi, Sh. (2001), *Domestic violence (beaten women)*, Tehran: Sali [In Persian].
- Eftekharzadeh, Z. (2015). "The lived experience of women in early marriage", *Social work research paper*, No.3. Pp 108-156[In Persian].
- Evens, P. (2012). *Verbal abuse or tongue wound*. Trans. Maryam Faraji, Tehran: Roshd [In Persian]
- Ezazi, Sh. (2004), "Society structure and violence against women", *social welfare*, Number 14, Pp. 59-96, [In Persian].
- Ezazi, Sh. (2015), *Family sociology*, Tehran: Illuminators and women's studies. [In Persian].
- Forward, S. (1998), *Misogynist men*, Trans. Shima Nematollahi, Tehran: Khojaste.
- Houminfar, E. (2003). "Evolution of gender socialization", *Women's Research*, Vol. 1, Year 3, NO. 7, Pp 89-113. [In Persian].
- Kar, M. (2000), *A research on violence against women in Iran*, Tehran: Roshangaran and Women's Studies. [In Persian].
- Kadivar, J. (1999), *Woman*, Tehran: Ettelaat. [In Persian].
- Maroufi, A. (2022), *The Year of Riot*, 34th Ed. Tehran: Qoqnous. [In Persian].
- Mortazi, M. (1994). "Women, obstacles and problems", *Development book*, No: 7, Pp. 107-115. [In Persian].
- Rashedi, M. (2023). "Social exchange theory (George Homens)", International Conference on Management and Human Sciences Research in Iran, Vol. 15. [In Persian].
- Ritters, G. (2012), *Sociological theory in the contemporary era*, Trans. Mohsen Tholathi, 17th Ed. Tehran: Elmi Pub. [In Persian].
- Saroukhani, B. (2005), *An introduction to family sociology*, Tehran: Soroush. [In Persian].
- Stuart Mill, J. (2000), *Subjugation of women*, Trans. Aladdin Tabatabai, Tehran: Hermes.

بازنمایی خاستگاه‌ها و ابعاد خشونت ... (مرضیه آبیاری قمصری و فاطمه سادات طاهری) ۳۷

Tayyeb, A. (2017), *Stones in the context of violence against women*, Khazan. [In Persian].

World Health Organization. (2001), *Violence against women*, Trans. Shahram Rafiei and Saeed Parsiniya, Tehran: Tandis.

English References

Moyer, I. (2002). *Criminological Theories*, New York: Sage Publication

UN women. (2005). Definition of forced child marriage

UNICEF. (2007). world children state

